

ARGILLOS

Ελληνοκαναδική Ανασκαφή Αργίλου
Mission archéologique gréco-canadienne d'Argilos
Υπό την διεύθυνση των / Sous la direction de
Ζήση Μπόνια - Jacques Y. Perreault

25 χρόνια έρευνας

Οργάνωση πόλης και χώρας στις αποικίες
του βορείου Αιγαίου, 8ος - 3ος αι. π.Χ.

25 années de recherches

Organisation de la ville et de la campagne
dans les colonies du Nord de l'Égée,
VIIIe - IIIe siècles av. n.è.

3

2021
Publications of the Canadian Institute in Greece
Publications de l'Institut canadien en Grèce
No. 13

ARGILOS

3

© The Canadian Institute in Greece /
L'Institut canadien en Grèce
2021

Orminiou 3
GR-115 28 Athens, Greece

www.cig-icg.gr

ISBN 978-0-9737979-6-1

Άργιλος, 25 χρόνια έρευνας
Οργάνωση πόλης και χώρας στις αποικίες του
βορείου Αιγαίου, 8ος – 3ος αι. π.Χ.

Πρακτικά του συνεδρίου της Θεσσαλονίκης, 25-27 Μαΐου 2017

Argilos, 25 années de recherches
Organisation de la ville et de la campagne dans les
colonies du Nord de l'Égée, VIIIe – IIIe siècles av. n.è.

Actes du colloque de Thessalonique, 25-27 mai 2017

Επιμέλεια / Édité par

ZΗΣΗ ΜΠΟΝΙΑ - JACQUES Y. PERREAULT

Με την συνεργασία / Aide à l'édition

SASKIA DELUY - LAURE SARAH ÉTHIER

Ελληνοκαναδική Ανασκαφή Αργίλου

Mission archéologique gréco-canadienne d'Argilos

Υπό την διεύθυνση των / Sous la direction de

ZΗΣΗ ΜΠΟΝΙΑ - JACQUES Y. PERREAULT

2021

Publications of the Canadian Institute in Greece

Publications de l'Institut canadien en Grèce

No. 13

Publications Committee
Comité des publications

Craig Hardiman
Jacques Perreault
Spencer Pope

Cover layout: Le Chat bleu, Émilie Gagnon
www.lechatbleudesign.com

Text Layout Production and Printing : G. Argyropoulos ltd Athens Greece
tel: 00302102312317
email : argyropoulosgraphicarts@gmail.com

Περιεχόμενα – Table des matières

Πρόλογος - Avant-propos	9-12
<i>Ζήσης Μπόνιας, Jacques Y. Perreault</i>	

I. Άργιλος - Argilos

Argilos, colonie grecque sur la côte Nord de la Mer Égée	15-61
<i>Zisis Bonias, Jacques Y. Perreault</i>	
Τα ανατολικά σύνορα της Μακεδονίας επί Αλεξάνδρου Α΄ (2): Άργιλος	63-75
<i>Ιωάννης Κ. Ευδόπουλος</i>	
Ενεπίγραφη κεραμική από την Άργιλο	77-94
<i>Άγγελος Μπούφαλης, Νίκη Οικονομάκη, Γιάννης Ζ. Τζιφόπουλος</i>	
Patterns of Pre- and Postcolonial Connectivity at Argilos	95-123
<i>Stefanos Gimatzidis</i>	
East Greek (and a Little Laconian) Pottery at Argilos	125-141
<i>Gerald P. Schaus</i>	
A Red-Figure Lekanis Lid from Argilos. Tracing the Presence of Vases by the Otchët Group in North Greece	143-155
<i>Nikos Akamatis</i>	
Μελανόμορφος αμφορέας του Εργαστηρίου του Ζωγράφου του Λυσιππίδη και άλλα αττικά αγγεία από το νεκροταφείο της αρχαίας Αργίλου	157-187
<i>Ευρυδίκη Κεφαλίδου</i>	
The Transport Amphoras at Argilos: A Preliminary Report	189-202
<i>Mark L. Lawall</i>	
Les armes de jet d'Argilos: pointes de flèches et balles de plomb	203-223
<i>Melvin Romero</i>	
Μελέτη της νομισματικής κυκλοφορίας της Αργίλου: τα νομίσματα του οικοδομικού συγκροτήματος L	225-241
<i>Κατερίνα Χρυσανθάκη-Nagle</i>	

A Worked Antler Assemblage from Room L8 of Argilos, Northern Greece (400 - 350 B.C.)	243-251
<i>Angelos Gkotsinas, Armelle Gardeisen</i>	
Χρήσεις των φυτών μέσα από την αρχαιοβοτανική έρευνα στην αποικία της Αργίλου και σε γειτονικούς οικισμούς της Κεντρικής Μακεδονίας στους ιστορικούς χρόνους . .	253-278
<i>Ευγενία Γκατζόγια, Σουλτάνα-Μαρία Βαλαμώτη</i>	
Argilos et les défenses en briques crues : étude comparative des fortifications en adobe dans le Nord de la Grèce	279-313
<i>Keven Ouellet</i>	
Excavation Data on the Urban Planning and City Limits of Argilos during the Fifth Century B.C.	315-328
<i>Dimitria Malamidou</i>	
Argilos-Petres: Continuities, Discontinuities and Parallels in Urban Planning and Architecture in Ancient Macedonia	329-340
<i>Polyxeni Adam-Veleni</i>	
Η θεωρητική αποκατάσταση και η πρόταση μερικής αναστήλωσης του Αρχοντικού της Αργίλου	341-367
<i>Κώστας Ζάμπας, Ειρήνη Δουδούμη, Γεράσιμος Θωμάς, Ευστράτιος Παυλίδης</i>	
Κεραυνοί στην ελληνιστική Άργιλο: Η λατρεία του Δία Καταιβάτη	369-382
<i>Ελλη Μπόνια</i>	

II. Η Μακεδονία και η Θράκη στην εποχή της Αργίλου - La Macédoine et la Thrace à l'époque d'Argilos - Macedonia and Thrace in the Age of Argilos

Η Άνδρος κατά τους Γεωμετρικούς και Αρχαϊκούς χρόνους - Η μητρόπολη των τεσσάρων αποικιών στη Βόρεια Ελλάδα	385-406
<i>Λυδία Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα</i>	
Από τον αποικισμό του Θερμαϊκού. Ανασκαφές Μεθώνης	407-422
<i>Ματθαίος Μπέσιος, Αθηνά Αθανασιάδου, Κωνσταντίνος Νούλας</i>	
Torone and its Colonial Experiences: Thoughts on the Early History of the North Aegean	423-449
<i>John K. Papadopoulos</i>	

The Akanthian Workshops and the Production of Transport Amphoras	451-469
<i>Kostas Filis</i>	
Η μεταλλευτική και η μεταλλεία στη χώρα της Ακάνθου και των Σταγείρων. Τοπογραφία και Τεχνολογία	471-497
<i>Κωνσταντίνος Παπαστάθης, Αλέξης Ντονάς</i>	
Μεταφέρθηκε ο υστεροαρχαϊκός ναός της Θεσσαλονίκης από τα αρχαία Στάγειρα; . . .	499-516
<i>Κωνσταντίνος Σισμανίδης</i>	
Παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα στη Μακεδονία. Η περίπτωση της Πέλλας . .	517-532
<i>Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Γωάννης Ακαμάτης</i>	
Culte de héros dans les montagnes des Rhodopes – Images littéraires grecques ou images réelles du chevalier-héros thrace	533-543
<i>Valeria Fol</i>	
The Urban Development of Ancient Aphytis from the Geometric to the Early Hellenistic Age. Observations on the Topography and Spatial Organisation of the City and its Surrounding Area	545-561
<i>Vasiliki Misailidou-Despotidou</i>	
Οργάνωση της λατομικής δραστηριότητας και χρήσεις του λίθου στη χώρα και το άστυ των Αβδήρων	563-590
<i>Κωνσταντίνα Καλλιντζή</i>	
Όψεις της αρχαίας Στρώμης(;) μέσα από την αρχαϊκή κεραμική	591-608
<i>Δέσποινα Τσιαφάκη</i>	
Η ελιά και το λάδι στην αρχαία Μακεδονία. Επισκόπηση των στοιχείων για την ελαιοκαλλιέργεια και την ελαιοποίηση στον μακεδονικό χώρο	609-623
<i>Παναγιώτης Β. Φάκλαρης, Βασιλική Γ. Σταματοπούλου</i>	
Κατάλογος συγγραφέων – Liste des auteurs	625-627

Πρόλογος

Ζήσης Μπόνιας – Jacques Y. Perreault

Οι ανασκαφείς της Αργίλου συναντηθήκαμε για πρώτη φορά το 1991, τον επόμενο χρόνο άρχισε η ανασκαφή. Λόγω της πρότερης θητείας μας στη Θάσο, ως ερευνητές και ανασκαφείς του νησιού, σκεφτήκαμε να ερευνήσουμε τα κοινά σημεία δύο περιοχών, που από την αρχαιότητα αποτελούσαν συμπληρωματική ενότητα, το νησί της Θάσου και την απέναντι ηπειρωτική χώρα. Έχοντας μελετήσει το φαινόμενο του αποικισμού των Θασίων στην «Περαία» θέσαμε ως στόχο να ερευνήσουμε την έλευση, την εγκατάσταση και την διείσδυση των Ελλήνων στην παραλιακή ζώνη του βορείου Αιγαίου. Στην ουσία επρόκειτο για τον αποικισμό των Ελλήνων στον θρακικό κόσμο του παράλιου βορείου Αιγαίου.

Κι έτσι μας γεννήθηκε η ιδέα να μελετήσουμε ανασκαφικά, εφόσον αυτό έλειπε από την ως τότε έρευνα, την δημιουργία των ελληνικών αποικιών στην περιοχή, τον τρόπο ίδρυσης μιας αποικίας, την συνύπαρξη, όπου υπήρχε, με τον ντόπιο πληθυσμό, την οργάνωση της νέας αποικιακής πόλης, τις σχέσεις της με τον θρακικό κόσμο, την ανάπτυξη του εμπορίου, εν τέλει τον εξελληνισμό της περιοχής. Αυτός ήταν εξ αρχής και παραμένει ο στόχος του ελληνοκαναδικού ερευνητικού προγράμματος.

Αφού περιηγηθήκαμε διάφορες παράλιες και ηπειρωτικές γνωστές θέσεις καταλήξαμε στην περιοχή δυτικά των εκβολών του Στρυμόνα, όπου ήταν εμφανή τα ερείπια της αρχαίας πόλης που ερευνητές πριν από 60 χρόνια είχαν ταυτίσει με την αρχαία Αργίλο, αλλά κανείς δεν είχε επιχειρήσει να ανασκάψει. Με οδηγό τους κομμένους από τον σύγχρονο δρόμο Καβάλας-Θεσσαλονίκης αλλά και από την καλλιέργεια αρχαίους τοίχους επιχειρήσαμε τις πρώτες τομές μας στις υπώρειες των δύο λόφων, όπου εκτείνεται η αρχαία πόλη και στην κορυφή, αναζητώντας την ακρόπολη. Τα αποτελέσματα των ανασκαφικών μας ερευνών, όπως φαίνεται από την παρουσίασή τους στον ανά χείρας τόμο, αλλά και από τις ως τώρα δημοσιεύσεις μας, υπήρξαν εντυπωσιακά.

Η αποικία της Άνδρου Άργιλος ιδρύθηκε στα μέσα του 7ου αι.π.Χ. στην έξοδο της κοιλάδας του Στρυμόνα, που αποτελεί την οδό επικοινωνίας με την θρακική ενδοχώρα. Η γεωγραφική της θέση είναι εξόχως ενδιαφέρουσα. Ενώ οι τρεις αδελφές της πόλεις Σάνη, Ακανθος και Στάγειρα βρίσκονται στην Χαλκιδική η Άργιλος ιδρύεται στην καρδιά ενός τόπου με εξαιρετικό εμπορικό ενδιαφέρον. Λίγα μόνο χιλιόμετρα από τον Στρυμόνα, ευρίσκεται μέσα στη χώρα των Βισαλτών αλλά στο νότιο όριο, πιθανότατα σε επαφή με τους Ηδωνούς της ανατολικής όχθης του Στρυμόνα και τους Μύγδονες των δυτικών ορίων της Χαλκιδικής.

Τα ελάχιστα στοιχεία, που μας διέσωσε η φιλολογική παράδοση για την πόλη, αναφέρονται στις καλύτερες στιγμές της ιστορίας της και δείχνουν, πράγμα που επιβεβαίωσαν οι ανασκαφές, ότι γνώρισε οικονομική άνθηση τουλάχιστον μέχρι την ίδρυση της Αμφίπολης στα 437. Ήδη στα τέλη

του δού αιώνα η Άργιλος είχε ιδρύσει μία αποικία, το Καρδύλλιον («*χωρίον Αργιλίων*»), σε ελάχιστη απόσταση στα ανατολικά της μητρόπολης πάνω σε λόφο που ελέγχει την περιοχή των εκβολών του Στρυμόνα. Η πόλη κατελήφθη από τον Φίλιππο Β΄ στα 357/6 κατά την μεγάλη εκστρατεία του κατά των Θρακών, κατεστράφη εκ θεμελίων και δεν ανοικοδομήθηκε παρά μόνο στην ακρόπολη, όπου ωστόσο η ζωή διήρκεσε μέχρι τα τέλη του 3ου αι.π.Χ.

Με την συμπλήρωση εικοσιπέντε χρόνων ανασκαφής και έρευνας στην Άργιλο και μετά τη δημοσίευση τριών μονογραφιών, με αντικείμενο αντίστοιχα τα νομίσματα, την κορινθιακή και την αττική ερυθρόμορφη κεραμική που βρήκαμε, θεωρήσαμε ότι ήταν η κατάλληλη στιγμή να δώσουμε στην επιστημονική κοινότητα τα αποτελέσματα των ερευνών μας με την οργάνωση διεθνούς συνεδρίου στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, από τις 25 έως τις 27 Μαΐου 2017. Ο τόμος αυτός περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από ερευνητές που συμμετέχουν στο ελληνοκαναδικό πρόγραμμα, είναι μια επισκόπηση του πλούτου των ευρημάτων και της ιδιαίτερης συνεισφοράς της Αργίλου στη γνώση μας για τον ελληνικό αποικισμό. Συγχρόνως απευθύναμε έκκληση και σε άλλους ερευνητές από πανεπιστήμια και ελληνικά και ξένα ερευνητικά κέντρα που, όπως και εμείς, συμβάλλουν, μέσω της αρχαιολογικής, ιστορικής ή φιλολογικής τους έρευνας, στην καλύτερη κατανόηση της οργάνωσης της πόλης και της χώρας στις αποικίες του βορείου Αιγαίου από τον 8ο έως τον 3ο αιώνα π.Χ.

Avant-propos

Zήσης Μπόνιας – Jacques Y. Perreault

Le projet d'une mission archéologique à Argilos a pris forme en 1991, les fouilles ont débuté l'année suivante. L'origine de cette mission archéologique gréco-canadienne provient de notre grand intérêt pour la colonisation grecque dans le Nord de la Mer Égée et les relations entre les Grecs et les Thraces. Après avoir étudié divers aspects de la colonisation parienne à Thasos et de la pérée thasienne, nous souhaitons aborder ces questions à partir d'une installation grecque dans la zone côtière du Nord de la Mer Égée.

Notre choix s'est arrêté sur le lieu-dit « Palaeokastro », situé à quelques kilomètres seulement de l'embouchure du fleuve Strymon. Connue comme étant l'ancienne Argilos, le site n'avait jamais fait l'objet de fouilles systématiques, mais sa situation géographique, à la sortie de la Chalcidique et à proximité du grand fleuve, devait en faire un important carrefour commercial. En effet, alors que ses colonies sœurs de Sanè, Akanthos et Stageira sont toutes situées le long de la côte orientale de la Chalcidique, Argilos avait un accès direct au Strymon et à l'arrière-pays thrace. Guidés par les vestiges de structures anciennes qui affleuraient à la surface du site, visibles de la route moderne Kavala-Thessalonique, nous avons effectué les premiers sondages sur le flanc Sud-Est de la colline et sur son acropole. Les premiers résultats ont été encourageants et impressionnants, et indiquaient qu'il y avait là probablement le potentiel nécessaire pour étudier la création d'une colonie grecque, les relations et la coexistence avec le monde thrace, le développement urbanistique et économique d'une cité grecque et l'hellénisation progressive de la région.

C'est aussi ce que laissaient entrevoir les textes littéraires. Peu nombreux, ils font référence aux moments forts de l'histoire de la cité. Déjà au dernier quart du VIe siècle av. n.è., Argilos avait fondé la colonie de Kerdyllion, à une courte distance à l'Est de la cité, sur une colline qui surplombe le grand fleuve et permet d'en surveiller les activités. Elle a peut-être aussi joué un rôle dans la fondation de Tragilos, un établissement mixte gréco-thrace à l'intérieur de la Bisaltie. La ville a connu une prospérité économique importante, au moins jusqu'à la fondation d'Amphipolis en 437 av. n.è. Argilos fut occupée par Philippe II en 357/6 lors de sa grande campagne contre les Thraces, puis détruite et pillée. Seule l'acropole fut réoccupée jusqu'à la fin du IIIe siècle av. n.è.

Au terme de vingt-cinq ans de fouilles et de recherches à Argilos, et après la publication de trois monographies, portant respectivement sur les monnaies, la céramique corinthienne et la céramique attique à figures rouges trouvées lors des fouilles, le moment était propice au partage avec la communauté scientifique d'une vue d'ensemble des résultats obtenus, grâce à l'organisation d'un colloque international qui s'est tenu au musée archéologique de Thessalonique, du 25 au 27 mai 2017. Ce volume regroupe les résultats des recherches menées par les chercheurs associés au

programme gréco-canadien, offrant un aperçu de la richesse du site et de l'apport indéniable d'Argilos à nos connaissances sur la colonisation grecque. Mais nous avons également tenu à faire appel à d'autres chercheurs d'universités et de centres de recherche grecs et étrangers qui comme nous contribuent, de par leurs recherches archéologiques, historiques ou philologiques, à une meilleure compréhension de l'organisation de la ville et de la campagne dans les colonies du Nord de l'Égée du VIIIe au IIIe siècle av. n.è.

I

Άργιλος - Argilos

ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΓΙΛΟ

Άγγελος Μπούφαλης – Νίκη Οικονομάκη – Γιάννης Ζ. Τζιφόπουλος

Το σύνολο των ενεπίγραφων αντικειμένων που ήρθε στο φως από τις ανασκαφές της Αργίλου κατά τα τελευταία 25 χρόνια, παρά την αποσπασματικότητά του, αναδεικνύει κάποιες από τις δραστηριότητες των κατοίκων της Αργίλου από την αρχαϊκή μέχρι την ελληνιστική εποχή.¹

Οι λιγοστές και αποσπασματικές αρχαίες πηγές για την Αργίλο διασώζουν τρεις σταθερές χρονολογίες οι οποίες επιβεβαιώνονται από τη μέχρι τώρα έρευνα:² 1) Περίπου το 655 π.Χ. εγκαθίστανται σε θέση που ήδη κατοικούσαν Βισάλτες «Θράκες» (και μάλλον και Ηδωνοί, Πίερες και άλλα θρακικά φύλα) άποικοι από την Άνδρο, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (7.115.1-2) και τον Θουκυδίδη (4.84.1, 4.103.2-4 και 5.18.5),³ ή από την Άνδρο και τη Χαλκίδα σύμφωνα με τον Πλούταρχο (*Αίτια ελληνικά* 30) με επιδιαιτητές της εδαφικής διαφοράς Ερυθραίου, Σάμιους και Πάριους. Επειδή μειοψήφισαν οι Πάριοι υπέρ

των Χαλκιδέων, οι άποικοι τους καταράστηκαν στην ακτή του Δράκοντος αλλάζοντας στο εξής και το όνομα σε ακτή της «Κατάρας».⁴ 2) Το 437 π.Χ. ιδρύεται η Αμφίπολη η οποία επισκίασε οικονομικά και πληθυσμιακά την Αργίλο.⁵ Και 3) το 357 π.Χ. μαζί με την Αμφίπολη ο Φίλιππος κατακτά την πόλη και εγκαθιστά Μακεδόνες.⁶ Πάντως, από τις τέσσερις αποικίες των Ανδρίων (Αργίλος, Άκανθος, Στάγειρα, Σάνη) στη δυτική ακτή του Στρυμωνικού κόλπου μέχρι τα όρια της Βισαλτίας με τη Μυγδονία, στον *Περίπλου* (66) του Ψευδο-Σκύλακα αναφέρεται μόνον η Άκανθος, ενώ ο Στράβων (7.1.33-34) συμπεριλαμβάνει την Αργίλο μαζί με τις πόλεις του Στρυμωνικού κόλπου Μύρκινο, Δραβήσκο, και Δάτον, δηλαδή με πόλεις των οποίων τα ονόματα παρουσιάζουν προβλήματα ερμηνείας παρόμοια με αυτό της Αργίλου (ή Αρκίλου στα επιγραφικά κείμενα).⁷

Από το σύνολο των ενεπίγραφων αντικειμέ-

1. Ευλικρινείς ευχαριστίες στους διευθυντές της ανασκαφής, Ζήση Μπόνια και Jacques Perreault, για την εμπιστοσύνη τους και την αφειδώλευτη φροντίδα τους κατά τις επισκέψεις στην Αμφίπολη, καθώς και στον Νίκο Βασιλακούδη για τις φωτογραφίες. Για τις καθοριστικές υποδείξεις και χρήσιμες παρατηρήσεις είμαστε ευγνώμονες στον Άγγελο Ματθαίου.

2. Perreault και Bonias 2012. Tiverios 2012. Μαλαμίδου 2009. Liampi 2005 και Flensted-Jensen 2004, σσ. 810, 820-821.

3. Για το χωρίο του Ηροδότου βλ. How και Wells 1928, σ. 170. Για τα χωρία του Θουκυδίδη βλ. Hornblower 2018, σσ. 638-639, 726, 497: η Αργίλος όπως και άλλες πόλεις σύμφωνα με όρο της συνθήκης του Νικία το 421 π.Χ. επέστρεψε στο προηγούμενο καθεστώς φορολογίας της εποχής του Αριστείδη.

4. Το αίτιο του Πλούταρχου συντίθεται με αφορμή την ονομασία της ακτής αυτής: *τίς ἢ περὶ Θράκην ἴάραοῦ ἄκτῆς*; (στα χφφ. και *ἀράνου*, ενώ ο Βερναρδάκης διορθώνει σε *Αραίνου*).

5. Θουκυδίδη 4.102.3. Hornblower 2018, σσ. 633-638. Διόδωρος 12.68.2.

6. Διόδωρος 16.8.1-3 (σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα η Αργίλος έχει την ίδια τύχη με την Αμφίπολη).

7. Βλ. Κατάλογος αρ. 5.

νων, εκτός από τις δύο μαρμάρινες ενεπίγραφες στήλες,⁸ τα περισσότερα όστρακα από εμπορικούς αμφορείς και αγγεία πόσης, ενώ ενεπίγραφα αγγεία μετάγγισης και αποθήκευσης αντιπροσωπεύονται ελάχιστα και τα μαγειρικά σκεύη ελλείπουν παντελώς. Η προέλευση της ενεπίγραφης κεραμικής, όταν είναι γνωστή, ποικίλλει με εμφανέστερο τον ιωνικό χαρακτήρα. Τα χαράγματα, τα σύμβολα, τα σημεία κεραμέως και οι επιγραφές, όπως συμβαίνει κατά κανόνα στην ενεπίγραφη κεραμική, έχουν στην πλειονότητά τους αποδοθεί σε περίοπτες θέσεις πάνω στο αγγείο μετά την όπτηση και δεν σχετίζονται με τη διακόσμησή του εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις. Τα περισσότερα είναι χαραγμένα, ενώ υπάρχουν και ελάχιστα γραπτά (*dipinti*).

Από το σύνολο των ενεπίγραφων αντικειμένων, δεκατέσσερα (14) παρουσιάζουν αξιοπρόσεκτη ποικιλία. Ανάμεσα στα μη αλφαβητικά χαράγματα και/ή σύμβολα άγνωστης ερμηνείας είναι το εγχάρακτο πλοίο, μάλλον πεντηκόντορος (Κατάλογος αρ. 2), και μια σπάνια χάραξη αγγείου (Κατάλογος αρ. 12). Μερικά έχουν χαραγμένα ένα ή δύο γράμματα ως αλφαβητικά σύμβολα ή συντομογραφίες τα οποία μάλλον δηλώνουν τον ιδιοκτήτη, το περιεχόμενο ή εμπορικές συναλλαγές, όπως ΕΛ (ή λιγότερο πιθανό ΕΡ ή ΕΔ, Κατάλογος αρ. 1) και ΗΜ[-?] (Κατάλογος αρ. 7). Οι επιγραφές σε όστρακα αφορούν: μια μη ελληνική επιγραφή (Κατάλογος αρ. 6), ένα αγγείο με μονάδα μέτρησης (Κατάλογος αρ. 10), ένα ιδιωτικό σημειωματάριο με ποσότητες ή πληρωμές (Κατάλογος αρ. 13), μια ιδιωτική –μάλλον ερωτική– δήλωση (Κατάλογος αρ. 11), δύο πιθανές αναθηματικές επιγραφές (Κατάλογος αρ. 4 και 5) και ονόματα (Κατάλογος αρ. 3, 8, 9 και 14).

Η γενική εικόνα των δεκατεσσάρων (14) αυ-

τών ενεπίγραφων αντικειμένων αν και ανομοιογενής είναι παρόμοια με το προγενέστερο χρονολογικά σύνολο από τη Μεθώνη.⁹ Κάποια χαράγματα, σύμβολα και επιγραφές έχουν χαραχθεί με ιδιαίτερα επιμελημένο, σχεδόν επαγγελματικό τρόπο (Κατάλογος αρ. 1, 5, 9) και άλλες με άτεχνο και ερασιτεχνικό τρόπο (Κατάλογος αρ. 3, 4, 8, 10-14), ενώ η φορά όλων είναι ες ευθύ.

Η σημαντικότερη όμως συμβολή των ενεπίγραφων αντικειμένων από την Άργιλο αφορά την εισαγωγή της γραφής στον βορειοελλαδικό χώρο και κυρίως την εξέλιξή της από το δεύτερο μισό του 7ου μέχρι και τις αρχές του 4ου αι. π.Χ., όταν τα επιχώρια (ή τοπικά) αλφάβητα σταδιακά «ομογενοποιούνται» με την επικράτηση των αττικοϊωνικών σχημάτων των γραμμάτων. Εκτός από τα ενεπίγραφα της Μεθώνης, οι μέχρι τώρα δημοσιευμένες ενδείξεις για τη γραφή από άλλες περιοχές του βορειοελλαδικού χώρου παραμένουν σποραδικές. Επιπλέον, επειδή η εύρεση των ενεπίγραφων αντικειμένων είναι τυχαία, αλλά κυρίως επειδή τα κεραμικά αυτά αντικείμενα είναι κινητά και εύκολα στη μεταφορά, συμπεράσματα σχετικά με τα αλφάβητα και τη χρήση τους παραμένουν επισφαλή.

Οι λιγοστές σωζόμενες λέξεις μάλλον παραπέμπουν στην ιωνική διάλεκτο, αν και δεν είναι βέβαιο αν πρόκειται για την ανατολική κυκλαδική, ή τη δυτική ιωνική (η ιωνική ως η διάλεκτος των ομηρικών επών αλλά και λυρικών τραγουδιών αποτελούσε ένα είδος «ομιλουμένης κοινής», μιας *lingua franca* της εποχής). Ωστόσο, στην Άργιλο ήρθαν στο φως και επιγραφές σε άλλες διαλέκτους ή και άλλες γλώσσες:¹⁰ π.χ. το επίθετο *h/ιερέ* στην αττικοϊωνική (Κατάλογος αρ. 4), η γραφή *εβδέμη* με δωρικό θέμα και ιωνική κατάληξη (Κατάλογος αρ. 13), το όνομα Σωΐδας

8. Για τις στήλες βλ. Έλλη Μπόνια στον παρόντα τόμο.

9. Βλ. *Μεθώνη Πιερίας I*, σσ. 307-319 και Strauss Clay, Malkin και Tzifopoulos 2017 με προγενέστερη βιβλιογραφία.

10. Για μια παρόμοια γλωσσική ποικιλία βλ. π.χ. τα ονόματα στους μολύβδινους καταδέσμους της Πύδνας του 4ου αι. π.Χ. (Curbera και Jordan 2003, *SEG* 52.617).

με δωρική (θεσσαλική ή μακεδονική) κατάληξη (Κατάλογος αρ. 8), ή η επιγραφή (Κατάλογος αρ. 6) της οποίας τα σχήματα, εκτός από ένα, υπάρχουν και στα ελληνικά αρχαϊκά αλφάβητα, αλλά της οποίας η ακολουθία των συγκεκριμένων φθόγγων μάλλον δεν είναι ελληνική.¹¹

Εξίσου ανομοιογενές είναι και το αρχαϊκό αλφάβητο το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τη χάραξη των λιγιστών, έστω και αποσπασματικών, επιγραφών, χωρίς να είναι βέβαιο αν αυτό ταυτίζεται με το αλφάβητο της μητρόπολης Άνδρου, όπως θα ήταν αναμενόμενο, ή κάποιο άλλο αλφάβητο λόγω της διαφοροποίησης των αποίκων από τη μητρόπολη και στο επίπεδο της γραφής.¹² Όπως και αλλού, το σχήμα Ε χρησιμοποιείται είτε για –η– είτε για –ε– ή για –ει– (Κατάλογος αρ. 3 και 4). Παρά το γεγονός ότι τις περισσότερες φορές τα σχήματα γραμμάτων παραπέμπουν σε συγκεκριμένο επιχώριο αλφάβητο το οποίο χρησιμοποιούσαν για την επιχώρια διάλεκτο,¹³ η ταύτιση αυτή δεν είναι πάντα αυτονόητη, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για γράμματα πάνω σε αντικείμενα κινητά και εύκολα στη μεταφορά (π.χ. Κατάλογος αρ. 6 και 8).

Από όλες τις επιγραφές, μόνον η με αρ. 5 στον Κατάλογο (–]εν Αρκιλιο[–) χαραγμένη πριν από την όπτηση σε έργο τοπικού εργαστηρίου παρέχει με ασφάλεια κάποια από τα σχήματα των γραμμάτων σε χρήση στην Άργιλο, τα οποία, αν και λίγα και κοινά σε πολλά αλφάβητα, έχει προταθεί ότι ανήκουν στο Πάριο/Θάσιο αλφάβητο.¹⁴ Εάν η ταύτιση αυτή ευσταθούσε, τότε το σχήμα του τελευταίου σωζόμενου γράμματος θα ήταν Ω

(=ο), σύμφωνα με το αλφάβητο της Πάρου/Θάσου, ανάγνωση τουλάχιστον αβέβαια. Άλλωστε, την εποχή αυτή η επιρροή της Θάσου μάλλον δεν εκτεινόταν δυτικά του Στρυμόνα, ενώ η φημολογούμενη έχθρα Παρίων και Αργιλίων ενδέχεται να είχε διάρκεια. Εάν ο χαρακτήρας της επιγραφής αυτής ήταν Άνδριος τρίτης ή τέταρτης γενιάς,¹⁵ τότε προφανώς θα χάραζε τα σχήματα των γραμμάτων σε χρήση στη μητρόπολη της οποίας όμως το αλφάβητο λανθάνει.¹⁶ Στο μνημειώδες έργο της για τα επιχώρια αλφάβητα η Lilian Jeffery σημειώνει ότι τα αλφάβητα της Αμοργού, της Άνδρου και της Κέας εμφανίζουν επιρροές μάλλον από τη Νάξο,¹⁷ ενώ ο Alan Johnston υποστηρίζει ότι στα κυκλαδικά αλφάβητα τα σχήματα των γραμμάτων είναι μάλλον «ρευστά», γεγονός που ίσως διευκόλυνε την πρωιμότερη υιοθέτηση εκεί του ανατολικού ιωνικού αλφαβήτου.¹⁸

Οι μαρτυρίες της ενεπίγραφης κεραμικής της Αργίλου από το δεύτερο μισό του 7ου μέχρι και τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. είναι οι αναμενόμενες. Οι πρώτοι άποικοι από την Άνδρο προφανώς χρησιμοποίησαν στην Άργιλο το αλφάβητο της μητρόπολης, αλλά εάν αυτό είχε επικρατήσει ως το επίσημο αλφάβητο στην αποικία, όπως π.χ. το Πάριο στη Θάσο, παραμένει ένα ζήτημα προς διερεύνηση. Εντούτοις, τα ποικίλα σχήματα γραμμάτων, όπως στη Μεθώνη αλλά και αλλού, αν δεν αποδεικνύουν, τουλάχιστον αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο, να υπήρχε μια ελευθερία στη χρήση τοπικών αλφαβήτων από τους αποίκους αλλά και τους παρεπιδημούντες εμπόρους.

11. Για μη-ελληνικές επιγραφές βλ. Kefalidou και Xydopoulos 2018.

12. Tiverios 2012 για τη «χαλαρή» σχέση των αποικιών με τη μητρόπολή τους Άνδρο.

13. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το συντομευμένο αλφαβητάριο σε αλφάβητο Πάρου/Θάσου σε κύλικα ανατολικού εργαστηρίου (μάλλον θασιακού), για το οποίο βλ. Tiverios 2011.

14. Liampi 2005, σσ. 62 και 71.

15. Βλ. Κατάλογος αρ. 5.

16. Βλ. Κατάλογος αρ. 5, αλλά και σημ. 12.

17. Jeffery 1990, σσ. 291 και 298 και Κατάλογος αρ. 5.

18. Johnston 2012, παράγραφοι 11-12.

Κατάλογος

1. Χάραγμα σε λαιμό αμφορέα. Τμήμα από ψηλό κυλινδρικό λαιμό αμφορέα με τη χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Άργιλος, Τομέας Εθνικής Οδού.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C3292.

7ος–6ος αιώνας π.Χ.

Ύψ. 0,084 μ., πλ. 0,063 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μέτριας σύστασης.

[– –?]ΕΛ[– –?].

Σχόλια

Το χαρακτηριστικό αρχαϊκό Ε με επόμενο γράμμα μάλλον Λ (Jeffery 1990, 66: Αττική Λ2, και 79: Εύβοια Λ2), χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση ενός Ρ (Jeffery 1990, 66: Αττική Ρ3, βλ. και το Ρ στον Κατάλογο αρ. 5) ή ίσως Δ (Jeffery 1990, 79: Εύβοια Δ2, και 89: Βοιωτία Δ2).

Η επιγραφή, χαραγμένη σε εμφανές σημείο του αμφορέα, είναι πιθανότατα εμπορική. Εμπορικά σημεία από ένα ή δύο γράμματα στον λαιμό, τις λαβές ή το σώμα των αμφορέων είναι ιδιαίτερα συνηθισμένα (πρβλ. *Μεθώνη Πιερίας Ι*, αρ. 6, 9, 14-21, 23-24).

2. Χάραγμα σε λαβή κρατήρα. Σχέδιο πλοίου στην άνω επιφάνεια του ανώτερου, ορθογώνιου τμήματος της λαβής κιονωτού κρατήρα.

Άργιλος, Τομέας Εθνικής Οδού.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C10986.

περ. 580–560 π.Χ.

Ύψ. 0,043 μ., πλ. 0,083 μ.

Πηλός καστανός, μέτριας σύστασης.

Σχόλια

Το πλοίο, πιθανότατα μία πεντηκόντορος, αναπαριστάται εν πλω. Έμφαση έχει δοθεί στην απεικόνιση της πλώρης και της πρύμνης του, ενώ απουσιάζουν τα κουπιά, το ιστίο και το έμβολο. Με πιο αβαθή χάραξη αποδίδεται το τείχος ασπίδων κατά μήκος

του καταστρώματος (πρβλ. ενδεικτικά Basch 1987, 221 fig. 460, 240 fig. 504, 241 fig. 508, 242 fig. 510, 243 fig. 511 και Van de Moortel & Langdon 2017, 383-394). Η μορφή του πλοίου και ο τρόπος απόδοσης των επιμέρους χαρακτηριστικών του ανάγονται στα τέλη του 7ου και το πρώτο μισό του 6ου αι. π.Χ. και συμφωνούν με τη χρονολόγηση περ. 580–560 π.Χ. του αγγείου εντόπιας παραγωγής κατά τους Perrault και Bonias (2006, 52 και εικ. VII.2).

3. Εγγράκτη επιγραφή σε ώμο αμφορέα. Τμήμα από τον ώμο αμφορέα με τη χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Άργιλος, Τομέας Εθνικής Οδού.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C5308+9103.

6ος αιώνας π.Χ.

Ύψ. 0,147 μ., πλ. 0,159 μ.

Πηλός ερυθρός, μέτριας σύστασης.

[– –?]ΑΝΘΙΑΔΣ[?– –?] ([Ξ-² ή Μελ²]ανθιάδες [‘‘άνέθεκε/έποιεσε’’]).

Πριν από το Ν, απόληξη δεξιάς πλάγιας κεραίας.

Σχόλια

Τα σχήματα των περισσότερων γραμμάτων απαντούν στα περισσότερα επιχώρια αρχαϊκά ελληνικά αλφάβητα (Jeffery 1990). Το προτελευταίο γράμμα αποδίδει μάλλον το Ε λόγω της ακολουθίας των γραμμάτων και όχι το δίγαμμα. Το σχήμα αυτό του Ε απαντά μόνο σε επιγραφή από την Ελεύθερνα της Κρήτης (βλ. Οικονομάκη 2010, 236-244) και σε δύο ενεπίγραφες ιωνικές κύλικες από την Ναύκρατη των μέσων του 6ου αι. π.Χ., χαραγμένες από το ίδιο πρόσωπο (Venit 1988, 193 και Johnston 2013, 72).

Η μόνη πιθανή ανάγνωση είναι η ονομαστική κάποιου ονόματος, όπως Μελανθιάδης, Ξανθιάδης ή Ανθιάδης (*LGPN*), χωρίς να είναι βέβαιο αν η χάραξη στον ώμο του αμφορέα αφορούσε κάτι σχετικό με το εμπόριο, τον κεραμέα ή κάποια ανάθεση.

4. Εγγάρακτη επιγραφή σε χείλος σκύφου. Τμήμα χείλους μελαμβαφούς σκύφου στην εξωτερική όψη του οποίου χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση. Αργίλος, Τομέας Εθνικής Οδού.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C8314.

550–525 π.Χ.

Ύψ. 0,023 μ., πλ. 0,027 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, λεπτής σύστασης.

[–[?] η]ιερέ έμ[ι –[?]] (η]ιερή είμ[ι –[?]]).

Σχόλια

Τα σχήματα των γραμμάτων είναι κοινά σε πολλά αρχαϊκά αλφάβητα και η ταύτιση του αλφαβήτου αβέβαιη (Jeffery 1990). Το σχήμα Ε χρησιμοποιείται για το ε, η και ει. Η διάλεκτος της επιγραφής, όπως υποδεικνύει η κατάληξη ε = η (αντί του $\bar{\alpha}$), είναι η (αττικο)ϊωνική (βλ. Buck 1955, 21 παράγραφος 8, κυρίως 24 παράγραφος 13.I, και Colvin 2010, 209).

Μάλλον αναθηματική επιγραφή «λαλούντος» αντικειμένου σε κάποια θεότητα, της οποίας το όνομα σε γενική δεν σώζεται (βλ. Lazzarini 1976, 127-128 και pos. 586-591). Παρόμοιες επιγραφές σε κύλικα από την Ολβία (*IGDOLbia* 76 = *SEG* 30.878, 6ος–5ος αι. π.Χ.), αλλά και σε αγγεία από το Ηραίο της Σάμου (π.χ. σε ρυτό του περ. 600–550 π.Χ., *IG* XII.6, 538, A.I-III και σε μικρογραφικό τριποδικό λέβητα του περ. 550–500 π.Χ., *IG* XII.6, 541).

5. Εγγάρακτη επιγραφή σε λεκάνη ή περιρραντήριο. Τμήμα χείλους ορθογώνιας διατομής και μέρους του σώματος από λεκάνη ή περιρραντήριο τοπικής παραγωγής, συγκολλημένο από δύο κομμάτια, με ανάγλυφη ζώνη φυτικού πλοχμού στην όψη του χείλους και στην άνω επιφάνεια του χείλους τα γράμματα ες ευθύ, πριν από την όπτηση. Αργίλος, Τομέας Ακρόπολης.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C7801.

Τέλη 6ου – αρχές 5ου αιώνα π.Χ.

Ύψ. σωζ. 0,064 μ., πλ. σωζ. 0,186 μ.

Πηλός ερυθρός, χονδροειδής.

[– –]ΕΝ ΑΡΚΙΛΙΟ[– –].

[[?]τῶι δεῖνι ὁ δεῖνα ἀνέθεκ- ἢ ὁ δεῖνα ἐποίησ[?]]εν Ἀρκίλιο[ς[?]].

]εν Ἀρκίλιο[ς, Μπόνιας & Perreault 1998, 183 και *SEG* 48.735.

ΑΝΕΘΕΚ]ΕΝ ΑΡΚΙΛΙΟ[Σ (ἢ ΑΡΚΙΛΙΩ[Σ), Liampi 2005, 62 και 71.

Σχόλια

Τα σχήματα των σωζόμενων γραμμάτων είναι λίγα και κοινά σε πολλά αρχαϊκά αλφάβητα και επομένως η ταύτιση με το αλφάβητο της Πάρου/Θάσου που πρότεινε η Λιάμπη (Liampi 2005, 62) είναι εξαιρετικά επισφαλής, αφού η ανάγνωση του τελευταίου σωζόμενου γράμματος ως Ω=ο δεν είναι βέβαιη (βλ. Jeffery 1990, 289-290). Τα σχήματα των γραμμάτων σε μια άλλη επιγραφή από την Αργίλο (το επιτύμβιο επίγραμμα του Σαμίου Φιλτέα ή Φίλτου, βλ. *LGPN*) που χρονολογείται στα τέλη του 6ου ή στις αρχές 5ου αι. π.Χ. παραμένουν αδιευκρίνιστα (Μαλαμίδου 2006, 192-193 = *SEG* 58.556).

Η χάραξη πριν από την όπτηση σε ένα εντόπιο έργο από εντόπιο κεραμέα καθιστά τη συγκεκριμένη επιγραφή την ασφαλέστερη έως τώρα μαρτυρία για το αλφάβητο της Αργίλου, και πιθανότατα και της Άνδρου, αν και το αλφάβητο και της μητρόπολης Άνδρου και των αποικιών της λανθάνει.

Από τη Σάνη και την Άκανθο δεν ήρθε στο φως καμία επιγραφή σε ανδριακό αλφάβητο, αφού τα σχήματα των γραμμάτων σε αττικό κάρναρο του 480–470 π.Χ. από την Άκανθο, τα οποία είχε αναγνωρίσει η Ρωμοπούλου (1987 = *SEG* 36.580) ως του ανδριακού αλφαβήτου (βλ. και Panayotou 1991, no. 6, pl.VIII.4 και 1994, 422-423. Tiverios 2012, 280-281 με σημ. 53), είναι ασφαλώς αττικά, όπως σωστά επισήμαναν οι Olivier Masson και Laurent Dubois (*BE* 1988, 531). Από τα Στάγειρα ο ανασκαφέας Κ. Σισμανίδης προδημοσίευσε επιγραφή σε υπέρθυρο της αρχαϊκής περιόδου (*[-]ος ἐποίησεν Σταγειρίτες*), της οποίας τα σχήματα Α, Ε, Ρ είναι κοινά με αυτά της εδώ επιγραφής. Ενδεχομένως οι δύο αυτές επιγραφές μαρτυρούν χρήση του ίδιου αλφαβήτου στα Στάγειρα και στην Αργίλο, προερχόμενου ίσως από την Άνδρο.

Οι σωζόμενες δημοσιευμένες επιγραφές της αρχαϊκής περιόδου από τη μητρόπολη Άνδρο είναι

ελάχιστες (βλ. Παπαδόπουλος 2017 και Καλλιωντζής 2017). Η μόνη επιγραφή σε λίθο, της οποίας το αλφάβητο αναγνωρίστηκε ως ανδριακό από τη Jeffery (1990, 298, n. 3), είναι στους Δελφούς, η αποκαλούμενη «θεωρία» των Ανδρίων, όπου απαντά άπαξ το σχήμα Λ3 (Jeffery 1990, 289-290, πίν. 44). Η Jeffery πρότεινε τη χρονολόγηση στα χρόνια περ. 500–475 π.Χ., ωστόσο ο Daux (1949, ιδίως 63-64) είχε χρονολογήσει την επιγραφή περ. στο 425 π.Χ. και είχε αποδώσει το περιεχόμενο και τη διάλεκτο του κειμένου σε ανδριακό πρότυπο το οποίο όμως χάραξε Δελφός χαρακτήρας σε τοπικό αλφάβητο. Όπως πειστικά έδειξε ο Ματθαίου (Matthaiou 2011, 52-54), τα σχήματα των γραμμάτων της ανδριακής αυτής επιγραφής παρουσιάζουν παρόμοιες ιδιαιτερότητες με αυτά της συνθήκης Ναυπακτίων με τους Μεσσηνίους (Ματθαίου & Μαστροκώστας 2000-2003, SEG 51.642) και μάλλον εντάσσονται σε μια περίοδο μετάβασης από τα επιχώρια αλφάβητα στο ιωνικό περ. στο 430–400 π.Χ.

Η ανάγνωση ΑΡΚΙΛΙΩ, εάν δεν είναι κάποιο αμάρτυρο όνομα προσώπου, Αρκίλιο[ς] ή Αρκιλίω[ν], αφού όνομα με το ίδιο θέμα απαντά μόνο ως Αρκίλειος (LGPN I: Δήλος, 3ος–2ος αι. π.Χ. Bechtel 1917, 537 και LGPN IIIB: Δελφοί, 358 και 272 π.Χ., και Ακραϊφία, περ. 190–175 π.Χ. Για κύρια ονόματα που παράγονται από εθνικά βλ. Chaniotis 2010), τότε πιθανότατα είναι το εθνικό του κεραμέα ή του αναθέτη, του οποίου το όνομα είχε χαραχθεί πριν από το ρήμα (πρβλ. ενδεικτικά IG I³ 683, περ. 510–500 π.Χ. IG I³ 741, περ. 500–480 π.Χ. IG I³ 753, περ. 500–480? π.Χ. IG I³ 784, 1, περ. 490–485 π.Χ. SEG 32.412, περ. 490–480? π.Χ. SEG 42.439, variants 4-5, περ. 525–500 π.Χ.). Οι παραδείγματα χάριν συμπληρώσεις της επιγραφής ([έποιε] εν ή [άνεθεκ]εν) παραπέμπουν είτε σε υπογραφή του κεραμέα, υπόθεση που ενισχύεται από την χάραξη πριν από την όπτηση, ή/και σε αναθηματική επιγραφή. Επειδή το σωζόμενο τμήμα του χείλους είναι πολύ μικρό, δεν αποκλείεται η επιγραφή να ήταν εκτενέστερη και να περιελάμβανε, εκτός από την υπογραφή του κεραμέα, και τον αναθέτη ή και τον αποδέκτη του αναθήματος (βλ. και Lazzarini 1976, 111-115 και nos. 1-209).

Για την εναλλαγή στην ορθογραφία του τοπωνυμίου μεταξύ Γ στα λογοτεχνικά κείμενα και σε

αττικές επιγραφές και Κ σε επιγραφές και νομίσματα της πόλης δεν έχει δοθεί πειστική εξήγηση, αν και το φωνητικό φαινόμενο εναλλαγής γ/κ σε περιβάλλον /r/ είναι κοινό. Η γραφή Άργιλος, Άργίλιοι απαντά στους Ηρόδοτο (7.115.2), Θουκυδίδη (1.132.5, 4.103.3-4, 5.6.3, και 5.18.5) και μεταγενέστερες πηγές (Ηρακλείδης Λέμβος, απόσπασμα 75. Στράβων 7a.1.33. Στέφανος Βυζάντιος, Εθνικά 79) αλλά και στον αθηναϊκό κατάλογο της άπαρχής του 454/3 π.Χ. (IG I³ 259 A, IV.5, 22) και του 425/4 π.Χ. (IG I³ 71, III.177). Η γραφή Άρκιλος απαντά στον κατάλογο θεαροδόκων από το Ασκληπιείο της Επιδαύρου του 360/59 π.Χ. (IG IV² 94b, I.17), ενώ σε νομίσματα η γραφή Άρκι(λίων) (Μπόνιας & Perreault 1996, 672. Liampi 2005, 189-192, nos. 128-130 οι αργυρές κοπές του περ. 460–455 π.Χ., και 193-198 οι χάλκινες του περ. 365–357 π.Χ., βλ. και 228-229) και σε βλήματα σφενδόνης του 357 π.Χ. από την Πύδνα όπου το εθνικό Άρκιλίων σε ανάγλυφο (Liampi 2005, 92-93 = SEG 59.696bis), αν δεν πρόκειται για ονομαστική κύριου ονόματος Άρκιλίων. Ο Kalléris (1954, 105 και σημ. 4, 110 και σημ. 2 και 1976, 457 και σημ. 1) δεν αποκλείει ως πιθανές ετυμολογίες του τοπωνυμίου Άργιλος τα άργος/άργης, όπως και ο Miller (2014, 22), ενώ ο Τιβέριος πιθανολογεί ότι τα ονόματα Σάνη και Άργιλος αρχικά ήταν θρακικά (Tiverios 2012, 278 και σημ. 35), όπως ίσως και τα Μύρκινος, Δραβήσκος, Τράγιλος και Δάτον.

6. Εγχάρκτη επιγραφή σε χείλος κύλικας. Τμήμα ψηλού χείλους κύλικας του λεγόμενου τύπου με στιγμές με χάραξη στην εξωτερική όψη του χείλους ες ευθύ (ή επί τα λαιά), μετά την όπτηση. Άργιλος, Τομέας Εθνικής Οδού.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C6968.

Τέλη 6ου – αρχές 5ου αιώνα π.Χ.

Υψ. 0,026 μ., πλ. 0,056 μ.

Πηλός καστανόξανθος, λεπτής σύστασης.

^{νν}ΛΧΓΕβΕ[-?].

Σχόλια

Πρόκειται για θασιακό αγγείο που μιμείται παριανές κύλικες ιωνικού τύπου B2 του 6ου αι. π.Χ. και

χρονολογείται στην ύστερη αρχαϊκή περίοδο (Περιστέρη κ.ά. 1985, 34. Blondé, Perreault & Péristeri 1992, nr. 14-15. Τιβέριος 1992, 619-620. Παντή 2008, 68, αρ. 84-85: αρχές 6ου αι. π.Χ.).

Η επιγραφή είναι κατά πάσα πιθανότητα αλφαβητική αλλά το αλφάβητο δεν είναι αναγνωρίσιμο (ίσως λυδικό ή λυκικακό). Τα σχήματα των γραμμμάτων είναι ιδιόμορφα, εκτός του Ε που είναι κοινό σε όλα τα αλφάβητα που προήλθαν από το φοινικικό. Αν και δεν αποτελεί συνήθη πρακτική, ενδέχεται η επιγραφή να χαραχθηκε με το αγγείο σε ανεστραμμένη θέση και με φορά επί τα λαιά, αλλά σε αυτή την περίπτωση το σχήμα Ε είναι στραμμένο αντίθετα στη φορά της γραφής.

7. Χάραγμα σε λαβή αμφορέα. Τμήμα κάθετης, ελλειψοειδούς διατομής λαβής με χάραξη στη ράχη της λαβής ες ευθύ (ή επί τα λαιά), μετά την όπτηση. Αργίλος, Τομέας Ακρόπολης.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C9111.

550–500 π.Χ.

Ύψ. 0,129 μ., πλ. 0,037 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μέτριας σύστασης.

ν ΗΜ[– –?] (επί τα λαιά: [– –?]ΜΗ ν).

Λοξή κεραία, πολύ πιο αβαθής, στο εσωτερικό του δεξιού τμήματος του Μ.

Σχόλια

Το σημείο χάραξης και ο φορέας γραφής, χωρίς να αποκλείεται λέξη με πρώτο συνθετικό το ήμι-, υποδεικνύουν ότι πρόκειται για εμπορική επιγραφή (για την ερμηνεία των γραμμμάτων Η και Μ ως εμπορικών σημείων ή συμβόλων σε αμφορείς βλ. Lawall 2000, 17-19).

8. Εγχάρκτη επιγραφή και χαράγματα σε βάση σκύφου. Δακτυλιόσχημη βάση μελαμβαφούς σκύφου με χάραξη στην επιφάνεια έδρασης του δακτυλίου και στην κοιλότητα της βάσης ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Αργίλος, Νοτιοανατολικός Τομέας.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C15570.

5ος αιώνας π.Χ. (συνευρήματα Ύστερης Αρχαϊκής περιόδου).

Ύψ. σωζ. 0,0145 μ., διάμ. βάσης 0,06 μ.

Πηλός, καστανόξανθος, λεπτής σύστασης.

(α) Σωίδα (ή Σωιδά(μο ή -μου)).

(β) Ε

(γ) Χ.

Τετρασκελές Σ.

Σχόλια

Η επιγραφή (α) δηλώνει τον κάτοχο ή τον χρήστη. Το όνομα με την κατάληξη της δωρικής διαλέκτου *Σωίδα*ς/ -α απαντά τον 3ο αι. π.Χ. στη Λάρισα (LGPN III.B) και στη Φίλα της Περείας (LGPN IV) και στον ιωνικό τύπο *Σωίδης*/ -ου από τον 3ο μέχρι τον 1ο αι. π.Χ. στη Δημητριάδα, τη Λάρισα και τη Σκοτούσσα της Θεσσαλίας (LGPN III.B), ενώ στη Σπάρτη και στη Μεσσηνία ως *Σοΐδας* (LGPN III.A). Ίσως πρόκειται και για συντόμευση του ονόματος *Σωίδαμος* (LGPN IIIA: Λακεδαιμόνιος πρόξενος στην Πολυρρήνια, IC II.xxiii.4, 2ος αι. π.Χ.).

Τα χαράγματα (β) και (γ) αντίστοιχα σε σχήμα Ε και ανοιχτής κλεψύδρας Χ είναι μάλλον εμπορικά σύμβολα (ίσως αριθμητικά) και χαραχθηκαν σε διαφορετικό χρόνο μεταξύ τους, αφού αλληλεπικαλύπτονται.

9. Εγχάρκτη επιγραφή σε βάση σκύφου. Τμήμα δακτυλιόσχημης βάσης μελαμβαφούς σκύφου με χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Αργίλος, Νοτιοανατολικός Τομέας, Κτήριο Ε.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C8259.

470–460 π.Χ.

Ύψ. σωζ. 0,028 μ., διάμ. βάσης περ. 0,09 μ.

Πηλός καστανόξανθος, λεπτής σύστασης.

ΘΑΣΙ^{vac.} (Θασί(ου/-ῶ ή -ωνος)).

Σχόλια

Κατά την επιγραφική συνήθεια, όπως μαρτυρείται σε πάμπολλες βάσεις αγγείων (βλ. και αρ. 8), πιθανότατα πρόκειται για συντομογραφημένη μορφή της γενικής κυρίου ονόματος που παράγεται από εθνικό (βλ. και αρ. 5), και όχι για τη γενική πλη-

θυντικού του εθνικού *Θασί(ων)*. Το όνομα Θάσιος απαντά στην Αθήνα (*LGPN* II: περ. 245/4 π.Χ.), πιθανόν στην Ιασό (*LGPN* VB: 354? π.Χ.) και αλλού (*LGPN*), και το Θασίων στη Ρόδο (*IG* XII.1, 1424: ελληνιστική περίοδος) και πολύ αργότερα στη Σαμοθράκη (*LGPN* I: 14ος αι. μ.Χ.).

10. Εγχάρακτη επιγραφή σε βάση σκύφου. Τμήμα δακτυλιόσχημης βάσης μελαμβαφούς σκύφου με χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Άργιλος, Νοτιοανατολικός Τομέας.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C6465.

475–425 π.Χ.

Ύψ. σωζ. 0,041 μ., διάμ. βάσης 0,055 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, λεπτής σύστασης.

ήμικότυλον

ΜΕΑΙ.

Στ. 2: ΜΕΑΙ: η οριζόντια του Α μάλλον διπλοχαραγμένη προεκτείνεται δεξιά. Αν είναι τυχαία ή λάθος, τότε ίσως η συντομογραφία *μέ<λ>ι(τος)* (για μέτρηση μελιού σε ημικότυλα και κοτύλες βλ. ενδεικτικά: *IG* II² 1356, στ. 1, 7, 13, 17, 21, 25 και *IG* I³ 246, στ. 8-12), αν και ένα αγγείο μετρητής δεν θα αφορούσε ένα μόνο συγκεκριμένο προϊόν.

Σχόλια

Ο όρος *ήμικότυλον* αναφέρεται στη χωρητικότητα του αγγείου, το μισό της *κοτύλης*, κοινής μονάδας μέτρησης όγκου στην Αττική (1 κοτύλη = 0,273 λίτρα, βλ. Αθην. 478f/11.57 (έκδ. Kaibel) και Lang 1976, 56). Η κοτύλη και οι υποδιαιρέσεις (*όζύβαφον* = ¼ της *κοτύλης*, και *ήμικότυλα*) και τα πολλαπλάσιά της (*δικότυλα*, *τρικότυλα* κλπ.) αναφέρονται συχνά σε επιγραφές (π.χ. *IG* I³ 232, στ. 109. *ID* 1432, Α.β.Π.24-32). Σπανιότερες είναι οι επιγραφές που προσδιορίζουν τη χωρητικότητα πάνω στα ίδια τα αγγεία (ενδεικτικά: *IG* V.1, 945: *ημικοτύλιον*, σε κύπελλο από τα Κύθηρα, περ. 525–500 π.Χ. Palme-Koufa 1996, no. 46 = *SEG* 46.580: (εξωτ.) *ημιρρό(τυλον)*, (εξωτ.) *ηι(αρόν)*, (εσωτ.) *ηι(αρόν)*, σε άποδη κύλικα από το ιερό Απόλλωνα και Αρτέμιδος στο Καλαπόδι (αρχ. Υάμπολις), περ. 500–450 π.Χ. Clinton 2005, no. 179: στην κάτω δεξιά κοιλότητα κέρνου του 4ου–3ου (?) αι. π.Χ. με διάμ.

περ. 0,07 μ.: *ήμικοτ[ύλιον]*. *Kommos* IV.1, 8: [– – μ] *έτρον ή[μ– –]*).

11. Εγχάρακτη επιγραφή σε όστρακο σκύφου.

Όστρακο μελαμβαφούς σκύφου, ελλiptές από τη δεξιά πλευρά με τμήμα μελανόμορφης παράστασης στην εξωτερική όψη και στην εσωτερική επιφάνεια του οστράκου χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Άργιλος, Νοτιοανατολικός Τομέας.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C379.

περ. 450–400 π.Χ. (αγγείο τέλους 6ου αι. π.Χ.).

Ύψ. 0,041 μ., πλ. 0,049 μ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, λεπτής σύστασης.

Άστυάγη-

ς κακός,

3 Έπιγένη[ς κα]-

λός.

Στ. 2: Απόπειρα χάραξης κεραίας ή σημείου στίξης μετά το πρώτο Σ. Στο δεύτερο Κ μία επιπλέον πλάγια κεραία υποδηλώνει ότι αρχικά ο γραφέας χάραξε Λ (=ΚΑΛΟΣ) το οποίο μετά ο ίδιος ή κάποιος άλλος μετέτρεψε σε Κ (=ΚΑΚΟΣ).

Σχόλια

Η επιγραφή είναι ασφαλώς χαραγμένη επί του οστράκου, όπως φαίνεται τόσο από τη διάταξη των στίχων, όσο και από τη χρονολογική αναντιστοιχία μεταξύ του αγγείου και της επιγραφής (τέλη 6ου αι. και 450–400 αντίστοιχα). Μετά τη χάραξη της επιγραφής έσπασε ένα τριγωνικό τμήμα δεξιά.

Πρόκειται για ιδιωτική επιγραφή που ανήκει στην κατηγορία των “*kalos inscriptions*”, οι οποίες απαντούν τόσο γραπτώς σε αγγεία όσο και σε πρόχειρα χαράγματα σε όστρακα ή σε βράχους, και εντάσσονται συνήθως σε συμποτικά, ομοερωτικά, αλλά και σε πολιτικά συμφραζόμενα, βλ. Slater 1999. Θέμος 2013, 421–434 και για τις συνδηλώσεις του *κακός* βλ. Fisher 2008.

Εν προκειμένω, ο *Επιγένης* ως *καλός* επιβραβεύεται και ο *Άστυάγης* ως *κακός* απορρίπτεται. Φαίνεται ότι αρχικά είχε χαραχθεί στους στ. 1-2: *Άστυάγης καλός*, αλλά είτε επειδή επρόκειτο για λάθος είτε ως αστεϊσμός στη συνέχεια διορθώθηκε σε *κακός*.

Σε αντίθεση με τον χαρακτηρισμό *καλός* που είναι συχνότατος, ο χαρακτηρισμός *κακός* απαντά σπάνια σε χάραγματα: Johnston 2010, 181-186 = *SEG* 60.781 σε κρατήρα, περ. 550–525 π.Χ. Bingen 1984, 184-186, no. 80 = *SEG* 34.198 σε βράχο, 400–350 π.Χ. Immerwahr 1986, 202-204 = *SEG* 36.1252 σε άβακα, 3ος αι. π.Χ. Devreker, Laes & Strubbe 2010, App. 2 = *SEG* 60.1421(2) σε τοίχο, ύστερη ελληνιστική περίοδος. Πρβλ. Lang 1976, C1 στο χείλος κυπέλλου, περ. 675–650 π.Χ., και ακόμα σπανιότερα σε γραπτή μορφή, σύμφωνα με δύο παραδείγματα του Klein 1898, 169, fig. 46, αλλά όπως επισημαίνουν οι Lear & Cantarella 2008, 247, n. 15 τα αντικείμενα έχουν χαθεί και η ανάγνωση δεν μπορεί να επαληθευθεί.

Το όνομα *Ἀστυάγης*, το οποίο έφερε και ο βασιλέας των Μήδων κατά τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. (Ηρόδ. 1.107-130), απαντά μόνο μία φορά στην Αττική την ίδια περίοδο με το χάραγμα της Αργίλου (*IG* II² 10 = *SEG* 12.84 = *LGPN* II, περ. 400 π.Χ.). Στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια απαντούν σε διάφορες περιοχές του ελληνικού κόσμου ονόματα ξένων βασιλέων τα οποία, όπως και στην Αττική, ανήκουν κυρίως σε μέτοικους ή ξένους ή δούλους (Τιβέριος 1990, 323 και 2017, 419-420): Αργανθώνιος, βασιλιάς της Ταρτησσού κατά τα τέλη του 7ου και τις αρχές του 6ου αι. π.Χ., χάραγμα σε λαβή αττικού αγγείου από τη Διπλή Τράπεζα Αγχιάλου, περ. 450 π.Χ. Το όνομα Μίδας εμφανίζεται συχνά στα ύστερα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια κυρίως στην Αθήνα (*LGPN* II), αλλά και στα Μέγαρα (*LGPN* III.B, 327 π.Χ.), στον Ακράγαντα (*LGPN* III.A, 6ος/5ος αι. π.Χ.), στο Παντικάπαιο (*LGPN* IV, 5ος/4ος αι. π.Χ.), την Ολυμπία (*InO* 12, περ. 475–450 π.Χ.) κ.α. Το Ξέρξης απαντά τον 5ο αι. π.Χ. στη Σάμο, τη Νάξο, τη Σμύρνη (*LGPN*), το Κροίσος εμφανίζεται σχετικά συχνά στην Αθήνα κατά τα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια (*LGPN* I) και το Άμασις, το οποίο έφερε ο Φαραώ των μέσων του 6ου αι. π.Χ., είναι γνωστό στην Αθήνα τους 5ο–4ο αι. π.Χ. (*LGPN* II, περ. 555–530) και την Ηλεία (*LGPN* III.A).

Το όνομα *Ἐπιγένης* απαντά σε πολλές περιοχές του ελληνικού κόσμου ήδη από τα αρχαϊκά χρόνια, με πλησιέστερο γεωγραφικά και παλαιότερο χρονολογικά παράδειγμα στη Μεθώνη Περείας (*Μεθώνη Περείας* I, αρ. 3: *Ἐπιγε[-]*, περ. 700 π.Χ.).

12. Χάραγμα σε όστρακο αμφορέα. Σε όστρακο ώμου αμφορέα, ελλίπες στο κάτω μέρος, χάραξη σχεδίου αγγείου (οινοχόης ή όλπης), μετά την όπτηση.

Αργίλος, Τομέας Ακρόπολης.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C878.

6ος–4ος αιώνας π.Χ.

Ύψ. 0,04 μ., πλ. 0,0465 μ.

Πηλός καστανός, λεπτής σύστασης.

Σχόλια

Η απεικόνιση αγγείων με εγχάρακτο σχέδιο πάνω σε άλλα αγγεία είναι εξαιρετικά σπάνια, βλ., αν και προϊστορικής περιόδου, Μαρθάρη 2008. Για άλλα εγχάρακτα σχέδια σε αγγεία βλ. ενδεικτικά Lang 1976, 94-95 και Pappas 2017.

13. Εγχάρακτη επιγραφή σε όστρακο κεράμου.

Στην άνω επιχρισμένη επιφάνεια οστράκου από στρωτήρα κέραμο κορινθιακού τύπου χάραξη ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Αργίλος, Τομέας Ακρόπολης.

Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C7924.

Ύστερος 5ος–3ος αιώνας π.Χ.

Ύψ. 0,166 μ., πλ. 0,0967 μ.

Πηλός ερυθρωπός, μέτριας σύστασης.

διχ[ο]μηνία[ι]

έκτη[ι] X

3 έβδέμη [X[?]]

όγδοη XI

ικάδι X.

Στ. 1: Η συμπλήρωση του προσγεγραμμένου ιώτα λόγω της χρήσης της δοτικής πτώσης στους επόμενους στίχους.

Στ. 2: Από το Η κάτω απόληξη της αριστερής κάθετης.

Στ. 3: Από το Η τμήμα της δεξιάς κάθετης.

Σχόλια

Ο φορέας γραφής υποδεικνύει ότι πρόκειται για ιδιωτική επιγραφή, ένα πρόχειρο σημειωματάριο όπου καταγράφονται κατά σειρά ημερολογιακές ημέρες κάποιου μήνα που δεν αναφέρεται. Η *διχομηνία* είναι το μέσον του σεληνιακού μήνα (15η ημέρα,

πανσέληνος, Ησύχιος στο λ.), ενώ τα αριθμητικά σε δοτική που ακολουθούν μάλλον δηλώνουν συγκεκριμένες ημέρες μετά τη *διχομηνία* μέχρι και την εικοστή (για την αρίθμηση των ημερών βλ. Πολυδεύκης I.63) και τα σύμβολα που συνοδεύουν κάθε ημέρα είναι πιθανότατα ακροφωνικοί αριθμοί. Η δοτική *διχομηνία[ι]* στον στ. 1 είναι συνηθισμένη σε αναφορές σε ημερολογιακές ημέρες, βλ. ενδεικτικά: *IG XII*, 3.1270, A1-2: *Παιναίμου [δ]ιχομηνία*· *SEG* 54.744, 17-19: *Καρνείου ένάται ίσταμένου*, ^{ων} | *Άφροδίται αίγα* : *διχομηνία*, *Άρτάμιτι Άγροτέρα ίερε(ί)ον*. Ωστόσο, εντύπωση προκαλεί η γραφή *έβδέμη* με δωρικό θέμα και ιωνική κατάληξη, για την οποία βλ. Buck 1955, 95 παράγραφος 114.7 και: *CID* 2.4 col. Ii, στ. 13, 30, col. Iii, στ. 8, col. Iii, στ. 47. *CID* 2.34, στ. 9-10, 15. *CID* 2.51, στ. 2, 15. *CID* 2.56, col. I, fr. Ai, στ. 82. *CID* 2.62, col. II, fr. Ai, στ. 9, fr. B, στ. 64. *CID* 2.67, στ. 18. *IG XIV* 645 Ii, στ. 23, 42, 185 και 645 Iii, 56, 61-62, 92, 104-105.

Η λειτουργία των αριθμητικών σημείων που ακολουθούν τις ημέρες δεν είναι σαφής, ιδιαίτερα το *XI* του στ. 4 και το *X* του στ. 5 που συνοδεύει την εικοστή ημέρα στον στ. 5. Μάλλον πρόκειται για κάποιου είδους εμπορικό ή άλλο απολογισμό(;) με καταμέτρηση ποσοτήτων είτε χρημάτων είτε προϊόντων (βλ. π.χ. *Milet* I.3, 145, στ. 27-28, αν και αφορά καταμέτρηση μαθητών για έναρξη μαθημάτων σε σχολείο: *είναι δὲ τὴν ἀπογραφὴν καθ' ἕκαστον*

ἔτος ἀπὸ τῆς διχομηνίας ἕως τῆς εἰκάδος τοῦ Ἀρτεμισιῶνος μηνός).

14. Εγγάρακτη επιγραφή σε όστρακο κύλικας. Σε όστρακο από τον πυθμένα μελαμβαφούς κύλικας πρόχειρη χάραξη (μάλλον στο όστρακο και όχι στο αγγείο) ες ευθύ, μετά την όπτηση.

Άργιλος, οικ. Κουτλούδη, Κτήριο L, Χώρος L12. Αποθήκη Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφιπόλεως, C18735.

5ος(;) αιώνας π.Χ. (συνευρήματα Ύστερης αρχαϊκής περιόδου).

Ύψ. 0,04 μ., πλ. 0,066 μ.

Πηλός καστανόξανθος, λεπτής σύστασης.

[? – – ?]

ΞαΙ[– –]

3 Εϋφρο[– –].

Στ. 1: Ίσως και άλλο όνομα πριν από τον στ. 2.

Στ. 3: Οι επιπλέον κεραίες πάνω στα Ε και Υ πιθανόν κατά την προσπάθεια χάραξης.

Σχόλια

Σε όστρακο κύλικας και όχι στην ίδια την κύλικα η συνήθης χάραξη ονομάτων σε ονομαστική ή γενική. Στον στ. 2 ίσως Ξαγ[θ –], κάποιο από τα 26 ονόματα με αυτό το θέμα (*LGPN*), και στον στ. 3 κάποιο από τα 20 ονόματα με το θέμα Εϋφρο– (*LGPN*).

Βιβλιογραφία

- Θέμος, Α. Α. 2013. *Απόρρητοι Επιγραφαί: Αρχαίες ελληνικές ερωτικές επιγραφές* (Αδημ. διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα).
- Καλλιοντζής, Γ. 2017. “6βii: Οι επιγραφές κλασικών-αυτοκρατορικών χρόνων,” στο *Παλαιόπολη Άνδρου. Τριάντα χρόνια ανασκαφικής έρευνας*, επιμ. Λ. Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα, Άνδρος, σσ. 139-142.
- Μαλαμίδου, Δ. 2006. “Ανασκαφικά στοιχεία για την παρουσία των Ελλήνων στην περιοχή των εκβολών του Στρυμόνα πριν από την ίδρυση της Αμφίπολης: Εννέα Οδοί και Άργιλος,” *ΑΕΜΘ* 20, σσ. 185-196.
- . 2009. “Κατοικία και πολεοδομική οργάνωση στην Άργιλο,” *Αρχαιολογία & Τέχνες* 113, σσ. 19-25.
- Μαρθάρη, Μ. 2008. “Αγροτική οικονομία και αγροτική λατρεία στο Ακρωτήρι Θήρας. Στοιχεία από την εξέταση μιας θηραϊκής κεραμεικής κατηγορίας,” στο *Ακρωτήρι Θήρας: Τριάντα χρόνια Έρευνας, 1967-1997 (Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 257)*, επιμ. Χρ. Ντούμας, Αθήνα, σσ. 363-386.
- Ματθαίου, Ά. Π., και Ε. Μαστροκόστας. 2000-2003. “Συνθήκη Μεσσηνίων και Ναυπακτίων,” *ΗΟΡΟΣ* 14-16, σσ. 433-454, πίν. 96-99.
- Μεθώνη Πιερίας I = Μ. Μπέσιος, Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, και Α. Κοτσώνας, *Μεθώνη Πιερίας I: Επιγραφές, χαράγματα και εμπορικά σύμβολα στην υστερογεωμετρική και αρχαϊκή κεραμική από το ‘Υπόγειο’ της Μεθώνης Πιερίας στη Μακεδονία*, επιμ. Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, Θεσσαλονίκη 2012.
http://ancdialects.greeklanguage.gr/sites/default/files/archives/methoni_pierias_1.pdf.
- Μπόνιας, Ζ., και J. Y. Perreault. 1996. “Άργιλος, πέντε χρόνια ανασκαφής,” *ΑΕΜΘ* 10B, σσ. 663-680.
- . 1998. “Άργιλος, η αρχαιότερη ελληνική αποικία στην Θρακική περιοχή του Στρυμόνα,” στο *Άνδρος και Χαλκιδική: Πρακτικά Συμποσίου, Άνδρος, 23 Αυγούστου 1997 (Ανδριακά Χρονικά 29)*, επιμ. Α. Ν. Μπάλκας, Άνδρος, σσ. 173-196.
- Οικονομάκη, Α. 2010. *Τα τοπικά αλφάβητα της Κρήτης στην αρχαϊκή και κλασική περίοδο* (Αδημ. διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη).
- Παντή, Α. 2008. *Η τοπική κεραμική στη Χαλκιδική και στο μυχό του Θερμαϊκού κόλπου κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους (Άκανθος – Καραμπουρνάκι – Σίνδος)* (Αδημ. διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη).
- Παπαδόπουλος, Γ. 2017. “6βi: Οι επιγραφές αρχαϊκών χρόνων,” στο *Παλαιόπολη Άνδρου. Τριάντα χρόνια ανασκαφικής έρευνας*, επιμ. Λ. Παλαιοκρασσά-Κόπιτσα, Άνδρος, σσ. 138-139.
- Περιστέρη, Κ., F. Blondé, J. Y. Perreault, και Μ. Brunet, επιμ. 1985. “Θάσος 1985. Πρώτη ανασκαφική έρευνα σ’ ένα εργαστήριο αγγειοπλαστικής στη θέση «Φαρί» Σκάλας Μαριών,” *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 18, σσ. 29-38.
- Ρωμοπούλου, Κ. 1987. “Αττικός αμφιπρόσωπος κάρναρος από τάφο της αρχαίας Ακάνθου,” στο *Αμυτός: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, μέρος Β’, Θεσσαλονίκη, σσ. 723-732.
- Τιβέριος, Μ. Α. 1989. “Από τη νησιωτική κεραμική παραγωγή των αρχαϊκών χρόνων στο βορειοελλαδικό χώρο,” *ΑΕΜΘ* 3, σσ. 615-623.
- . 1990. “Αρχαιολογικές έρευνες στη Διπλή Τράπεζα της Αγχιάλου (Σίνδος) κατά το 1990,” *ΑΕΜΘ* 4, σσ. 315-332.
- . 2017. “Εισαγμένη κεραμική στο Θερμαϊκό κόλπο και την Ιβηρική Χερσόνησο – Αργανθώνιος (Παρατηρήσεις στο πρώιμο εμπόριο κεραμικής),” στο *ΤΕΡΨΙΣ. Studies in Mediterranean Archaeology in honour of Nota Kourou (Études d’archéologie 10)*, επιμ. V. Vlachou και Α. Gadolou, Bruxelles, σσ. 419-434.

- Basch, L. 1987. *Le musée imaginaire de la marine antique*, Athens.
- BÉ = “Bulletin épigraphique,” *Revue des Études Grecques*.
- Bechtel, F. 1917. *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle.
- Bingen, J. 1984. “Inscriptions (III),” *Thorikos 8 (1972-1976)*, Gent, pp. 175-187.
- Blondé, F., J. Y. Perreault, and C. Péristeri. 1992. “Un atelier de potier archaïque a Phari (Thasos),” in *Les ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique. Actes de la Table Ronde, organisée à l'École Française d'Athènes, 2 et 3 octobre 1987 (BCH Suppl. 23)*, ed. F. Blondé and J. Y. Perreault, Athens, pp. 11-40.
- Buck, C. D. 1955. *The Greek Dialects*, Chicago - London.
- Chaniotis, A. 2010. “Phaistos Sybritas: An Unpublished Inscription from the Idaean Cave and Personal Names Deriving from Ethnics,” in *Onomatologos: Studies in Greek Personal Names Presented to Elaine Matthews*, ed. R. W. V. Catling and F. Marchand, Exeter, pp. 15-21.
- CID = *Corpus des inscriptions de Delphes*, vol. 2: Les Comptes du quatrième et du troisième siècle, ed. J. Bousquet, Paris 1989.
- Clinton, K. 2005. *Eleusis, the Inscriptions on Stone. Documents of the Sanctuary of the Two Goddesses and Public Documents of the Deme (The Archaeological Society at Athens Library 236)*, Athens.
- Colvin, S. 2010. “Greek Dialects in the Archaic and Classical Ages,” in *A Companion to the Ancient Greek Language*, ed. E. J. Bakker, Oxford - Malden, pp. 200-212.
- Curbera, J., and D. Jordan. 2003. “Curse Tablets from Pydna,” *GRBS* 43, pp. 109-127.
- Daux, G. 1949. “Un règlement cultuel d'Andros: (Vème siècle avant J-C.),” *Hesperia* 18, pp. 58-72.
- Devreker, J., Chr. Laes, and J. Strubbe. 2010. “New Inscriptions from Pessinus (VIII),” *Epigraphica Anatolica* 43, pp. 59-86.
- Fisher, N. 2008. “The Bad Boyfriend, the Flatterer and the Sycophant: Related Forms of the kakos in Democratic Athens,” in *Kakos: Badness and Anti-Value in Classical Antiquity (Mnemosyne Suppl. 307)*, ed. I. Sluiter and R. M. Rosen, Leiden - Boston, pp. 185-231.
- Flensted-Jensen, P. 2004. “Thrace from Axios to Strymon,” in *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, ed. M. H. Hansen and T. H. Nielsen, Oxford, pp. 810-853.
- Hornblower, S. 2018. *Θουκυδίδου ιστορία, Βιβλία Α–Ε24*, ed. Α. Ρεγκάκος, Thessaloniki.
- How, W. W., and J. Wells. 1928. *A Commentary on Herodotus, with Introduction and Appendixes*, vols. 1-2, Oxford.
- IC = *Inscriptiones Creticae, opera et consilio FridERICI HALBHERR collectae*, ed. M. Guarducci, vols. I–IV, Rome 1935-1950.
- ID = *Inscriptiones de Délos*, ed. F. Durrbach et al., vols. 1-7, Paris 1926-1972.
- IG = *Inscriptiones Graecae*, ed. A. Kirchhoff et al., vols. 1-14, Berlin 1919-2015.
- IGDolbia = *Inscriptiones grecques dialectales d'Olbia du Pont*, ed. L. Dubois, Geneva 1996.
- Immerwahr, H. R. 1986. “Aegina, Aphaia-Tempel 9. An Archaic Abacus from the Sanctuary of Athena,” *Archäologischer Anzeiger* 101.2, pp. 195-204.
- IvO = *Olympia: die Ergebnisse der von dem Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabung 5: Die Inschriften von Olympia*, ed. W. Dittenberger and K. Purgold, Berlin 1896.
- Jeffery, L. H. 1990. *The Local Scripts of Archaic Greece. A Study of the Origin of the Greek Alphabet and Its Development from the Eighth to the Fifth Century B.C.*, revised edition with a supplement by A. W. Johnston, Oxford.
- Johnston, A. 2010. “Curiouser and Curiouser, from Histria?,” *Il Mar Nero* 8, pp. 181-186.
- . 2013. “Ceramic Inscriptions,” in *Naukratis: Greeks in Egypt*, London. <http://www.britishmu>

- seum.org/research/online_research_catalogues/ng/naukratis_greeks_in_egypt.aspx.
- Johnston, A. W. 2012. "The Life and Death of Greek Local Scripts; Not so Long *durée*?" in *Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité* 124-2. <http://journals.openedition.org/mefra/735>.
- Kalléris, J. N. 1954. 1976. *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique*, vols. 1-2, Athens.
- Kefalidou, E., and I. Xydopoulos. 2018. "Strangers in a Strange Land. Two Soldiers' Graffiti from Ancient Thermi," in *Archaeology Across Frontiers and Borderlands. Fragmentation and Connectivity in the North Aegean and the Balkans During the Late Bronze Age and Early Iron Age (OREA 9)*, ed. S. Gimatzidis, M. Pieniazek, and S. Mangaloglu-Votruba, Vienna, pp. 203-218.
- Klein, W. 1898. *Die griechischen Vasen mit Lieblingsinschriften*, Leipzig.
- Kommos IV.1. = E. Csapo, A. W. Johnston, and D. Geagan, "The Iron Age Inscriptions," in *Kommos. An Excavation on the South Coast of Crete 4.1: The Greek Sanctuary*, ed. J. W. Shaw and M. C. Shaw, Princeton 2000, pp. 111-132.
- Lang, M. 1976. *Graffiti and Dipinti (The Athenian Agora 21)*, Princeton.
- Lawall, M. L. 2000. "Graffiti, Wine Selling, and the Reuse of Amphoras in the Athenian Agora, ca. 430 to 400 B.C.," *Hesperia* 69, pp. 3-90.
- Lazzarini, M. L. 1976. *Le formule delle dediche votive nella Grecia arcaica (Memorie: Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, ser. 8, vol. 19.2)*, Roma.
- Lear, A., and E. Cantarella. 2008. *Images of Ancient Greek Pederasty: Boys Were Their Gods*, London - New York.
- LGPN = *A Lexicon of Greek Personal Names*, ed. P. M. Fraser, E. Matthews, J.-S. Balzat, R. W. V. Catling, E. Chiricat, and T. Corsten, Oxford 2000-2014. <http://www.lgpn.ox.ac.uk/>.
- Liampi, K. 2005. *Argilos: A Historical and Numismatic Study (Kerma 1)*, Athens.
- Matthaiou, A. P. 2011. "The Treaty between the Messenians and the Naupaktians," in *Tà én tñi sthli gegramméva. Six Greek Historical Inscriptions of the Fifth Century B.C.*, ed. A. P. Matthaiou, Athens, pp. 45-55.
- Milet I.3 = *Milet: Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899*, vol. I.3: *Das Delphinion in Milet*, ed. G. Kawerau, A. Rehm, and T. Wiegand, Berlin 1914.
- Miller, D. G. 2014. *Ancient Greek Dialects and Early Authors. Introduction to the Dialect Mixture in Homer, with Notes on Lyric and Herodotus*, Boston - Berlin.
- Palme-Koufa, A. 1996. "Die Graffiti auf der Keramik," in *Kalapodi. Ergebnisse der Ausgrabungen im Heiligtum der Artemis und des Apollon von Hyampolis in der antiken Phokis 1*, ed. R. S. C. Felsch, Mainz, pp. 271-331.
- Panayotou, A. 1991. "Textes d'Acanthos d'époques archaïque et classique," in *Hellénica Symmiktá. Histoire, archéologie, épigraphie. Études offertes à P. Charneux par ses collègues et amis (Études d'archéologie classique 7)*, ed. P. Goukowsky and Cl. Brixhe, Nancy, pp. 127-132.
- . 1994. "Ancient Greek Dialects in Northern Greece," in *Themes in Greek Linguistics: Papers from the First International Conference on Greek Linguistics, Reading, September 1993 (Current Issues in Linguistic Theory 117)*, ed. I. Philippaki-Warbuton, K. Nicolaidis, and M. Sifianou, Amsterdam - Philadelphia, pp. 421-426.
- Pappas, A. 2017. "Form Follows Function? Toward an Aesthetics of Early Greek Inscriptions at Methone," in *Panhellenes at Methone: graphē in Late Geometric and Protoarchaic Methone (Trends in Classics Supplementary Volumes 44)*, ed. J. Strauss Clay, I. Malkin, and Y. Z. Tzifopoulos, Berlin, pp. 285-308.
- Perreault, J. Y. and Z. Bonias. 2006. "L'habitat d'Argilos: Les céramiques archaïques, un aperçu," in *Les clients de la céramique grecque. Actes du Colloque de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 30-31 Janvier 2004 (Cahiers du CVA France 1)*, ed. J. de la Genière, Paris, pp. 49-54.

- . 2012. “After Zagora—Andrian Colonization in the Northern Aegean: the Case of Argilos,” in *Zagora in Context. Settlements and Intercommunal Links in the Geometric Period (900–700 BC). Proceedings of the Conference held by The Australian Archaeological Institute at Athens and The Archaeological Society at Athens, Athens, 20-22 May, 2012 (Mediterranean Archaeology 25)*, ed. J.-P. Descoeudres and S. A. Paspalas, Sydney, pp. 259-271.
- SEG = *Supplementum Epigraphicum Graecum* 1-63 (1923-2013).
- Slater, N. 1999. “The Vase as Ventriloquist: *Kalos*-Inscriptions and the Culture of Fame,” in *Signs of Orality. The Oral Tradition and Its Influence in the Greek and Roman World*, ed. E. A. Mackay, Leiden - Boston - Köln, pp. 143-610.
- Strauss Clay, J., I. Malkin, and Y. Z. Tzifopoulos, eds. 2017. *Panhellenes at Methone: graphê in Late Geometric and Protoarchaic Methone (Trends in Classics Suppl. 44)*, Berlin.
- Tiverios, M. A. 2011. “An Archaic Alphabet on a Thasian Kylix,” in *The Black-Sea, Greece, Anatolia and Europe in the First Millenium BC (Colloquia Antiqua 1)*, ed. G. R. Tsetschladze, Leuven, pp. 317-329.
- . 2012. “Andros and Its Colonies,” in *Zagora in Context. Settlements and Intercommunal Links in the Geometric Period (900–700 BC). Proceedings of the Conference held by The Australian Archaeological Institute at Athens and The Archaeological Society at Athens, Athens, 20-22 May, 2012 (Mediterranean Archaeology 25)*, ed. J.-P. Descoeudres and S. A. Paspalas, Sydney, pp. 273-281.
- Van de Moortel, A., and M. K. Langdon. 2017. “Archaic Ship Graffiti from Southern Attica, Greece: Typology and Preliminary Contextual Analysis,” *The International Journal of Nautical Archaeology* 46.2, pp. 382-405.
- Venit, M. S. 1988. *Greek Painted Pottery from Naukratis in Egyptian Museums (American Research Center in Egypt Catalogs 7)*, Winona Lake, IN.

Περίληψη

Το μικρό σύνολο ενεπίγραφων κεραμικών αντικειμένων από τις ανασκαφές της Αργίλου, αν και αποσπασματικό, φωτίζει σημαντικές πτυχές της ζωής στην Άργιλο από το δεύτερο μισό του 7ου έως τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Οι επιγραφές, τα αλφαβητικά χαράγματα και σύμβολα, οι χαράξεις σχεδίων (πλοίου και αγγείου) παρουσιάζουν ποικίλο περιεχόμενο: αναθηματικές, δήλωση ονομάτων, ερωτική, ιδιωτικός κατάλογος, ενώ η αρχαϊκή επιγραφή σε περιρραντήριο αποτελεί την πρωιμότερη επιγραφική μαρτυρία για το εθνικό και το όνομα της πόλης αλλά και σημαντική μαρτυρία για το αλφάβητο της περιοχής. Οι επιγραφές της Αργίλου συμβάλλουν σημαντικά στην έρευνα τόσο για την εισαγωγή και την εξέλιξη της γραφής στον βορειοελλαδικό χώρο όσο και για τις διαλέκτους στην περιοχή.

Résumé

La collection restreinte et fragmentaire d'objets en céramique de la fouille d'Argilos comportant des inscriptions éclaire d'importants aspects de la vie de la cité de la seconde moitié du VIIe siècle au début du IIIe siècle av. J.-C. Les inscriptions, graffiti alphabétiques et marques de commerce, symboles et dessins (bateau, vase) ont des significations variées: dédicaces, appellations, érotisme, catalogue privé alors que l'inscription archaïque sur un *perihrranterion* est la preuve la plus ancienne de l'ethnie et du nom de la cité mais aussi un témoignage important de son alphabet. La contribution majeure des inscriptions d'Argilos est importante pour l'étude à la fois de l'introduction et de l'évolution de l'alphabet dans le Nord ainsi que celle des dialectes de la région.

Abstract

The small albeit fragmentary collection of inscribed ceramic objects from the excavations at Argilos illuminates important aspects of life in the city from the second half of the 7th to the beginning of the 3rd century B.C. The inscriptions, alphabetic graffiti and trademarks, symbols and drawings (ship and vase) present a variety of content, including dedications, nametags, erotica, and a private catalog, while the archaic inscription on a *perihrranterion* is the earliest epigraphic evidence for the ethnic group and name of the city as well as an important record of the city's alphabet. The inscriptions of Argilos constitute a major contribution to the study of both the introduction and the evolution of the alphabet in the North as well as the dialects in the area.

1. Χάραγμα σε λαιμό αμφορέα.

2. Χάραγμα σε λαβή κρατήρα.

3. Εγχάρακτη επιγραφή σε ώμο αμφορέα.

4. Εγχάρακτη επιγραφή σε χείλος σκύφου.

5. Εγχάρακτη επιγραφή σε λεκάνη ή περιρραντήριο (α).

5. Εγχάρακτη επιγραφή σε λεκάνη ή περιρραντήριο (β).

6. Εγχάρακτη επιγραφή σε χείλος κύλικας.

7. Χάραγμα σε λαβή αμοφορέα.

8. Εγχάρακτη επιγραφή και χαράγματα σε βάση σκύφου.

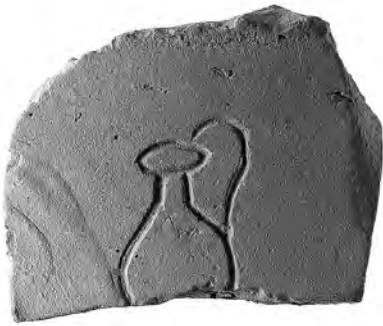
9. Εγχάρακτη επιγραφή σε βάση σκύφου.

10. Εγχάρκτη επιγραφή σε βάση σκύφου.

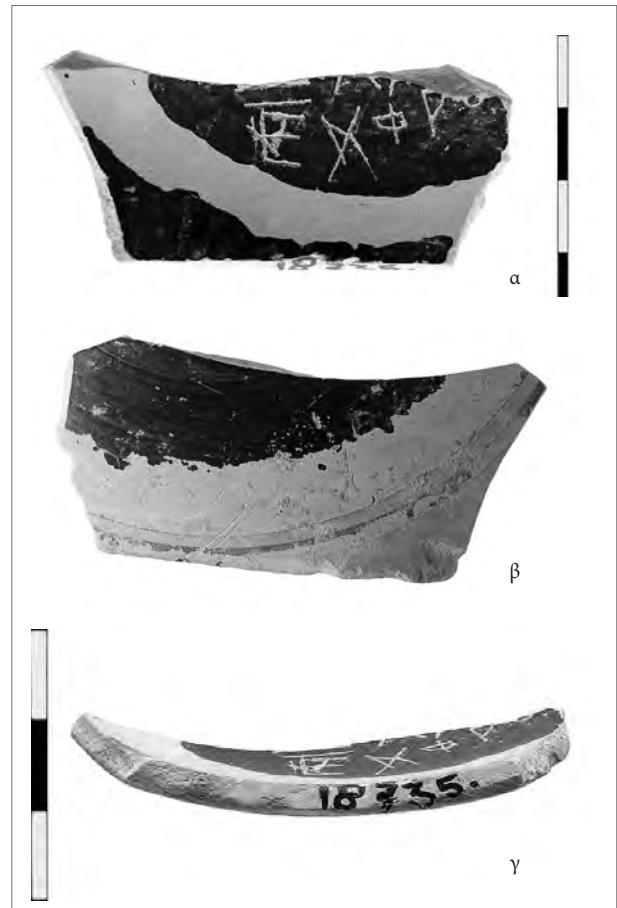
11. Εγχάρκτη επιγραφή σε όστρακο σκύφου.

12. Χάραγμα σε όστρακο αμφορέα.

13. Εγχάρκτη επιγραφή σε όστρακο κεράμου.

14. Εγχάρκτη επιγραφή σε όστρακο κύλικας (α, β, γ).